

# Володар Світла

Роджер Желязни

ОЗНАЙОМЧИЙ ФРАГМЕНТ

Переклад — Денис Дьомін

© Видавництво «Богдан». Усі права застережено.

Фрагмент надано для ознайомлення. Повна книжка — [nashaknyga.com.ua](http://nashaknyga.com.ua)

## Розділ перший

Кажуть, за п'ятдесят і три роки від свого визволу він повернувся з Золотої хмари знову прийняти виклик Небес, стати на бій із Законом життя й богами-законодавцями. Щоб він повернувся, молилися послідовники, хоч молити про це й було гріх. Не годиться-бо турбувати молитвою того, хто, хай за яких би обставин, пішов у Нірвану. Однак люди в шафранових рясах благали-таки, щоб Мечник, Манджушрі, удруге з'явився між ними. І, переказують, Бодгісатва почув...

Той, бажання чії придушені, незалежний хто є від коріння, пасовисько чие — порожнеча, безприкметна і вільна, — його путь незбагненна, мов у птаства на небі.

### «Дгаммапада» 1 (93)

Прихильники величали його Магасематман і твердили, що він бог. Сам він, однак, волів відкидати «Мага-» та «-атман» 2 і називався Семом. Богом себе він ніколи не проголошував — але й не казав, що не бог. За обставин, що склалися, жодне з цих тверджень на користь би не пішло. Мовчання натомість могло б.

Тож його особа лишалася загадковою.

Було це в пору дощів...

Було це в розп'овні великої сирості...

Було дощовитими днями — піднеслися молитви, породжені не вузлуватими чотками під богомільними пальцями, не обертами млинків 3, а величезною молитвомашиною в монастирі Ратрі, богині ночі.

Скеровані вгору високочастотні благання линули в атмосферу й далі, аж у ту золотаву хмару під назвою Божий Міст, що оперізує цілий світ і серед ночі нагадує бронзову райдугу, а в розпалі дня робить сонце з червоного жовтогарячим.

Дехто з ченців мав сумніви в канонічності цього способу молитвувати, проте збудував машину й орудував нею сам

Яма-Дгарма 4, повалений бог із Міста Небесного. Казали, що він-таки свого часу зробив і ту грізну Шивину громову колісницю — апарат, що ширяв небесами, вивергаючи ззаду вогненні струмені.

Хай Яму й повалено, він досі мав славу наймайстернішого з винахідників, хоча сумніву не було: Боги Міста змусили б його померти справжньою смертю, коли б тільки довідалися про молитвомашину. Щоправда, сумніву не було й у тім, що справжньою смертю вони б його змусили вмерти і без такого приводу, як молитвомашина, коли б він їм тільки потрапив до рук. Як Яма залагодить це з кармовладцями 5, було його особисте діло, однак ніхто анітрохи не сумнівався: коли час настане, спосіб він знайде. Яма був лише вдвічі молодший за Місто Небесне, а пам'ятало ж, як заснували те пристановище, від сили десятиро богів. Вважалося, що таємниці Всесвітнього вогню він знає навіть краще, ніж інший славетний майстер — господь Кубера 6. Та це були Ямині незначні атрибути. Найбільшої слави Яма зажив не за них, а за дещо таке, про що не говорять охоче. Рослий, але не надміру; кремезний, але не опасистий; рухався плавно й повільно. Носив червоне, словами не розкидався.

Яма порався коло молитвомашини, а металевий велетень-лотос, що його він приладнав на монастирський дах, знай собі обертався в опорах.

На лотос, будівлю та джунглі під горами падав дощик. Протягом шести днів Яма вже накрутив кіловати тих молитов, але через електромагнітні завади його досі ніхто Нагорі не почув. Він спом'янув тихим словом найпомітніших тогочасних богів плідності, а точніше — їх найвиразніші атрибути.

Лише грім відповів на поклик. Невеличкий мавпій, що прислуговував Ямі, пирхнув:

— Хоч молися, господи Ямо, хоч лайся, а результат той самий. Себто ніякого.

— Й аж сімнадцять утілень тобі знадобилося, щоб дійти до цієї істини? Тепер розумію, чому ти ще досі у мавпі ув'язнений 7.

— Річ не в тім, — обурився мавпій, що його звали Тек 8. — Справді, моє повалення не було аж таке феєричне, як твоє власне, проте спричинилися до нього прояви особистої зловорожості з боку...

— Годі! — відрізав Яма й одвернувся.

Тек усвідомив: певно, торкнувся болючого місця. Шукаючи інший предмет для розмови, перейшов до вікна, застрибнув на широку лутку й задивився на небо.

— На заході бачу просвіт у хмарах, — повідомив він.

Яма наблизився, визирнув і собі, нахмурився та кивнув:

— Еге ж. Сиди тут і тримай мене в курсі.

А сам перейшов до пульта.

Нагорі отой лотос перестав обертатися і націлився на діляночку чистого неба.

— Чудово, — сказав Яма. — Дещо спіймали.

Він підніс руку до окремої операторської панелі, де клацнув кількома перемикачами й підкрутив два регулятори.

Під ними, в печерних монастирських підземеллях, був прийнятий сигнал і почалися інші приготування: лаштували носія.

— Хмари купчаться! — крикнув Тек.

— Та й нехай. Рибка в сітці. Лине він із Нірвани до лотоса 9.

Вкотре grimнуло, а в лотос гучно, неначе град, забарабанила злива. Змії блакитних блискавиць звивалися й сичали над верховинами.

Яма замкнув останнє коло.

— Гадаєш, він буде радий знову вдягнути тіло? — запитав Тек.

— А йди ти... банани ногами лупи!

Тек вирішив, що вважатиме це за звільнення від обов'язків, і лишив Яму самого в кімнаті, де ще треба було повимикати

приладдя. Спершу пройшов коридором, а потім спустився широкими сходами. Затримався на майданчику; почув голоси та шумріт сандалів, що наближалися з бокового проходу.

Тек не вагався, подерся на стіну. Йому прислужилися дві протилежні шерехи різьбленої звіроти — пантер і слонів. Умостився на балці, відсунувся в тінь і став нерухомо чекати.

Крізь склепінчасті двері пройшло двоє чорноризців.

— То чому вона їм не може розчистити небо? — спитав перший.

Другий, старший і кремезніший, знизав плечима.

— Хіба ж я мудрець, на такі запитання відповідати... Вона боліває, це очевидно, інакше-бо не дала б їм цього притулку і не дозволила б Ямі ним так скористатися. Та хто може означити, де межі ночі?

— Або жіночих настроїв... Чув я, що навіть жерці не відали про її прибуття.

— Можливо. Хай як, а скидається це на добре знамення.

— Скидається на те.

Ченці пішли в інші двері, і Тек прислухався, як вони віддаляються, доки запанувала тиша.

Проте навіть тоді він сідала не покинув.

Тією, про кого згадали ченці, могла бути лише сама Ратрі — богиня ордену, що прихистив послідовників Великодухого Сема, Просвітленого. Тепер і вона належала до вигнанців із Міста Небесного, носячи шкуру простої смертної. У Ратрі були всі підстави гніватися через оту історію, і Тек розумів, на яку вона наражається небезпеку, даючи їм притулок. А тепер ще й фізична присутність при справі... Якби звістка про це просочилась назовні й дійшла до дечіих вух, Ратрі могла б утратити всяку надію колись поновитися у правах. Тек пам'ятав її як темнокошу та срібнооку красуню, що їде Небесами, змагаючись у пишноті із самою Сарасваті 10, на місячній колісниці з чорного дерева і хромованого

металу, запряжений чорно-білою парою огирів (а за візничого був охоронець, також у чорному й білому). Текове серце стрибнуло у волохатих грудях. Він просто мусив побачити її знову. Одної давньої-давньої ночі, за щасливіших часів і в гарнішій подобі, вони з Ратрі потанцювали під зорями, на балконі. Тривало це лічені миті, але Тек пам'ятав, а мати подібні спогади, коли ти — лише мавпа, ой тяжко.

Тек зліз із балки.

На північно-східному розі монастиря здіймалася вежа, ще й височенна. У вежі була світлиця. Кажали, що в ній повсякчас присутня богиня. Щодня там прибирали, міняли постіль, палили свіжі пахощі й покладали просто у дверях жертівні приноси. Двері ці зазвичай тримали на замку.

Були там, звісно, і вікна. Питання про те, чи змогла б залізти в котресь людина, так і залишиться теоретичним. Мавпа змогла — це довів Тек 11.

Він пробрався на дах, а звідти подерся на вежу, від однієї слизької цеглини до іншої, від виступу до нерівності, під собаче гарчання небес; зрештою перепинився, щільно притулений до стіни, зовні попід вікном. На Тека безперестанку лив дощ. Він почув у кімнаті пташині співи. Помітив краєчок мокрого синього шалика, перекинутий через лутку.

Схопився за підвіконня й тягнувся, аж доки зміг зазирнути.

Побачив її зі спини. Ратрі сиділа у синьому сарі на ослінчику проти вікна.

Тек випнувся на підвіконня, прочистив горло.

Вона враз обернулася. Була у серпанку, тож рис він не міг розрізнити. Поглянувши крізь прозору тканину, звелася й пішла до гостя.

Тек аж жахнувся. Струнка свого часу, теперішня Ратрі мала широкий стан; ступавши свого часу пружно, мовби розгойдана

гілочка, тепер вона йшла перевальцем; шкіра була затемна; серпанок не міг приховати, що лінії носа та підборіддя занадто різкі.

Він схилив голову й проспівав:

— «Наша будь з тієї хвили, як зібралися ми спати, ніби птаство на дерева!» 12

Вона нерухомо стояла, неначе її власна статуя внизу в головній залі.

— «Злодія жени далеко, Ноче, — вовка та вовчицю, — дай заночувати гарно!»

Ратрі поволі простягла руку й поклала йому на голову.

Трохи помовчавши, прорекла:

— Благословляю, маленький. На жаль, більше нічого дати не можу. Ні захистити, ані красою обдарувати — самій бракує цих розкошів. Як тебе звуть?

— Тек, — відказав він.

Вона торкнулася свого чола.

— Колись я знала одного Тека... Давно минулими днями, далеко звідси...

— Я — саме той Тек, пані.

Ратрі присіла на підвіконня. Трохи по тому він усвідомив: вона під вуаллю плаче.

— Не плач, о богине. Тек із тобою. Пригадуєш Архівара? Списоссяйного Тека? Він досі готовий уволити твою волю.

— Теку... — ридала вона. — Ох, Теку! І ти? Я не знала, не чула 13...

— Колесо ще обернеться 14, пані, і хто його зна? Можливо, все стане ще й ліпше, аніж було.

Її плечі здригнулися. Він простягнув був руку, але не наважився доторкнутися.

Вона обернулася й подала свою.

Помовчавши цілу вічність, сказала:

— Самопливом наше становище не поновиться і справи нам не владнаються, о Списосяйний Теку. Мусимо торувати власну дорогу.

— Що-що? — здивувався Тек, аж тут утямив: — Сем?

Вона кивнула.

— Саме він. Наша надія проти Небес, любий Теку. Якщо вийде його повернути, може, заново заживемо.

— То саме тому ти йдеш на цей ризик, сидиш у тигрячій пащі?

— А чому ж іще? Коли справжніх надій немає, мусимо карбувати власні. Хай навіть монета ця й буде фальшива, можливо, на неї хтось таки купиться.

— Фальшива? То ти не віриш, що він був будда 15?

Вона засміялася.

— Сем був найбільший шахрай 16 на божій чи людській пам'яті. А ще — найгідніший суперник Тримурті за всі часи. Чому це тебе приголомшує, Архіваре? Тобі ж і самому відомо, що канву свого вчення, шлях і досягнення, всі оті шати, він поцупив із заборонених доісторичних джерел. Це була зброя, не більше. Семова головна перевага полягала в нещирості. Був би він знову з нами...

— Владарко! Святий чи шахрай, він таки повернувся.

— Не кепкуй з мене, Теку.

— Богине, владичице! Я щойно від Ями. Він якраз вимикає молитвомашину з отим своїм переможно насупленим виразом.

— Але ж задум був чи не безнадійний... Господь Агні 17 казав колись, ніби здійснити таке неможливо.

Тек підвівся.

— Володарко Ратрі! Хто з усіх, від людей до богів, знається на такому ліпше, ніж Яма?

— На це запитання, Теку, відповіді я не маю, бо її не існує. Але чому ти такий упевнений, що він виловив нашу рибку?

— Бо він — Яма.

— То бери мою руку. Веди мене, як колись. Погляньмо на сплячого Бодгісатву 18.

І Тек повів її крізь двері, сходами вниз, у долішні палати.

Печеру заливало світло, породжене не смолоскипами, а Яминими генераторами. Поставлене на помості ложе із трьох боків затуляли ширми. Апаратура здебільшого тяж була схована ширмами та завісами. Присутні ченці у шафранових рясах безшумно пересувалися по великій палаті. Біля ложа стояв сам Яма, винахідник із винахідників.

Коли прийшли двоє з вежі, декотрі з вишколених незворушних монахів не спромоглися стримати вигуків. Тек глянув на жінку поруч і оступився на крок, аж подих перехопило.

Огрядна тітонька, що з нею він був говорив, десь пропала. Тек знову стояв біля Безсмертної Ночі, що про неї написано: «Простяглася на весь простір, по долинах та по горах, пійтму геть жене зірками».

Дивився хіба якусь мить; прикрив очі рукою. І досі вона зберігала цей залишок давнього Образу...

— Богине... — наважився Тек.

— До сплячого! — перебила вона. — Бачу, ворухиться!

Ратрі з Теком пішли до ложа.

Пізніше це зображали на безлічі фресок у самому кінці коридорів, різьбили на храмових стінах, малювали на стелях численних палаців: пробудився отой, кого знали під різними іменами — Магасематман і Калкін 19, Манджушрі 20 й Сіддгартха, Ув'язнювач і Татхагата, Просвітлений і Майтрея 21, Будда й Сем. Ліворуч од нього стояла богиня-Ніч, а з правого боку — Смерть; у ногах же гнув спину Тек-мавпа — одвічна заввага про те, що тваринне й божественне співіснують.

Пробуджений був у простенькому смуглому тілі середнього зросту й віку; риси мав пересічні та неприкметні; розплющив очі —

темні.

— Чолом тобі, Володарю Світла 22!

Слова ці сказала Ратрі.

Очі блимнули. Погляд був відсутній. Ніхто ніде у палаті й не ворухнувся.

— Чолом тобі, Магасематмане, Буддо! — мовив Яма.

Очі, геть невидючі, витріщалися в простір.

— Привіт, Семе, — озвався Тек.

Лоб трохи зморщився, очі примружилися, погляд спинився на Теку, перемістився на інших.

— Де я?.. — шепнув він.

— У моєму монастирі, — відповіла Ратрі.

Він байдуже поглянув на її красу.

Тоді знову заплющив очі, щільно стиснув повіки, аж кутки пішли брижами. Вищирився від болю: рот перетворився на лук, а стиснуті зуби — на стріли.

— Ти справді той, кого ми називали? — спитав Яма.

Відповіді не було.

— Ти той, хто дав рівний бій небесному війську на берегах Ведри?

Рот пом'якшав.

— Ти той, хто кохав богиню смерті?

Очі блимнули. Губ торкнулася скороминуща усмішка.

— Це він, — запевнив Яма. Тоді запитав: — Хто ти є, чоловіче?

— Хто я? Ніщо. Листочок у вирі. Пір'інка на вітрі...

— Шкода, — мовив Яма, — бо у світі задосить і листя, і пір'я. Хіба гарував би я аж так довго, аби лише їх примножити? Мені потрібен був чоловік, здатний повести далі війну, перервану його відсутністю. Чоловік сильний, що зможе протиставити свою силу богівській волі. Ми сподівалися, що ти — це саме він.

— Я... — той знову примружився, — я Сем! Свого часу... давно... Я ж таки бився, правда? Не раз...

— Ти був Великодухим Семом, Буддою. Пригадуєш?

— Може, і був...

В очах його повільно розгорявся вогонь.

— Так, — мовив він зрештою. — Був. Найсмирненніший з гордовитих, найгордовитіший із смиренних. Я боровся. Якийсь час учив Шляху. Знову боровся й учив, удавався до чарів, отрути, політики... Бився в такому страшному побоїщі, що аж сонце сховалося від різанини — люди й боги, звірі та демони, духи землі та повітря, вогню та води, ящураки та коні, мечі й колісничі...

— І програв, — зауважив Яма.

— Атож, я програв... Але й ми ж їм перцю дали? Ти, боже смерті, був мені за візничого 23. Тепер я це все пригадую. Нас полонили, і кармовладці мали чинити суд. Ти втік від них через довільну смерть, шляхом Чорного колеса. А я не спромігся.

— Саме так. Твоє минуле прочитали. Тебе покарали.

Яма озирнувся на ченців, що сиділи тепер на підлозі, схиливши голови, і стишив голос.

— Приректи тебе на справжню смерть означало зробити мучеником. Дати гуляти світом, хай у якій подобі, означало залишити двері, щоб ти повернувся. Тож як ти вкрав учення в такого собі Гаутами з іншого місця й часу, так і вони вкрали те, чим нібито закінчилася Гаутамина земна путь. Тебе визнали гідним Нірвани. Твій атман переселили, але не в якесь інше тіло, а у велику електромагнітну хмару, що оперізує цю планету. Минуло вже понад пів століття. Нині за офіційною версією ти — аватар 24 Вішну, чие вчення хибно перетлумачив дехто з палких послідовників. А особисто зберігся тільки у формі самоувічнених хвиль, що їх я і зміг уловити.

Сем заплющив очі.

— І ти посмів-таки мене вернути?

— Атож, я посмів.

— Увесь цей час я усвідомлював, в якому перебуваю стані.

— Я здогадувався.

Семові очі гнівно розкрилися:

— І забрав мене все одно? Звідти забрав?

— Так.

Сем похнюпився.

— Заслужено звешся ти богом смерті, о Ямо-Дгармо. Ти поцупив у мене найдосконаліше відчуття. Розбив об свою чорну волю, неначе об камінь, дещо таке, що височіє понад людським розумінням, над усією мирською величчю. Навіщо ти мене витяг із того моря буття?

— Бо один зі світів потребує твоєї смиренності, твого благочестя, твого великого вчення — і твого мак'явеллівського інтриганства.

— Ямо, я вже старий — як саме людство на цій планеті. Я ж бо з Перших. З найперших, що прибули сюди, будували, селилися. Решта вже повмирали... чи стали богами, *dei ex machini* 25... Я теж мав нагоду, і не одну, але згаяв усі. Та не вельми й хотілося в небожителі. Аж потім побачив, що вони коять, — і тільки тоді став громадити сили, як уже міг. Але запізнився. Вони були надто могутні. А тепер я нічого не хочу — лише знову заснути навіки, знову пізнати Великий спочинок, те нескінченне блаженство. Слухати зоряні співи на берегах усесвітнього моря...

Ратрі схилилася, глянула в очі:

— Ти нам потрібен, Семе!

— Авжеж, розумію. Вічно воно, як у тому прислів'ї: якщо кінч везе, то його й поганяють.

Але, промовляючи це, він таки усміхнувся — і дістав від богині цілунок у лоба.

Тек підстрибнув і заскочив на ліжко.

— Людство тішиться, — зауважив Будда.

Яма подав йому халат, а Ратрі взула в капці.

Щоб опритомніти від упокою, вищого за всяке розуміння, потрібен час. Сем спав. Спавши, він снів. Снивши, кричав або плакав. Їв неохоче. Але ж Яма добрав йому оболонку й міцну, й бездоганно здорову, цілком здатну знести душевно-тілесні наслідки переходу з божественного потойбіччя.

Однак Сем нерухомо сидів годинами, роздивлявся то камінець, то листочок, то насінинку. І догукатись його тоді не вдавалося. Яма побачив тут небезпеку. Поділився тривогою з Теком і Ратрі:

— Недобре, що Сем наш отак усамітнився саме тепер. Я говорив із ним, але марно — наче слова на вітер. Утраченого він собі вже не верне, але намагається і знесилюється.

— А може, ти хибно трактуєш ці спроби? — спитав Тек.

— Поясни-но!

— Бачиш, як Сем роздивляється насінинку, що перед собою поклав? Зауваж зморшки в куточках очей.

— І що з того?

— Він мружиться. Погано бачить?

— Ні.

— То чому ж тоді мружиться?

— Вивчає якнайретельніше.

— Он як? Такого Шляху він ніколи не проповідував. Але твоя правда, вивчає. І це не є медитація — Сем не шукає в предметі чогось, що допоможе звільнитися споглядачеві. Аж ніяк.

— То що ж тоді він робить?

— Протилежне.

— Протилежне?

— Він справді вивчає предмет, обмірковує його засади, прагнучи ув'язнити себе. Шукає там приводу жити. Намагається

знов огорнути себе тканиною Маї 26 — сьогосвітньою оманою.

— Гадаю, Теку, ти маєш рацію! — сказала Ратрі. — Як йому допомогти?

— Напевне й не знаю, шановна.

Яма кивнув; його чорне волосся блиснуло в снопику сонця, що впав з того боку вузької веранди.

— А ти таки визириєш дещо, чого я не спромігся. Семове вороття ще не повне, хоч він і вдягнув нове тіло, ходить на людських ногах і говорить, як ми. Та думок його нам досі годі збагнути.

— То що ж діяти? — повторила Ратрі.

— Довго гуляти із Семом на вільнім повітрі, — сказав Яма. — Ласощами годувати. Тривожити душу віршем і пісню. Роздобути міцного трунку, бо тут, у ченців, нема чого й випити. Убрати в барвисті шовки. Запросити гетеру, а краще — аж трьох. Знову в життя занурити. Лише так його можна звільнити від божих кайданів. Дурень я, це ж очевидно було...

— Не так уже й очевидно, господи... — не втримався Тек.

У Яминих очах стрибнуло чорнісіньке полум'я; але він усміхнувся й визнав:

— Що ж, малий, ти віддячив за всі зауваги, що я необачно сипав у твої волохаті вуха. Вибач мені, мавполюде. Ти — істинний чоловік, до того ще й бистроумний.

Тек уклонився йому. Ратрі пирхнула:

— Підкажи-но нам, Теку-розумнику, — бо, може, ми богували задовго й бачимо речі під хибним кутом, — то як же олюднити Сема заново, щоб це якнайліпше послугувало нашій меті?

Тек уклонився і їй:

— Як і сказав господь Яма. Сьогодні, шановна, ти прогуляйся із Семом у передгір'я. Завтра сам Яма візьме його на узлісся. Позавтра я відведу його в гущу квітів і трав, дерев і ліан. І подивимось-побачимо.

— Хай буде так, — прорік Яма, і так було.

Дальшими тижнями Сем приохотився до прогулянок; чекав їх спочатку з приємним передчуттям, тоді вже з помірним запалом, а зрештою — із пекучим жаданням. Він узяв звичку виходити сам, дедалі надовше: спершу на кілька годин уранці, потім і зранку, і ввечері. Відтак став зникати на цілий день, а інколи — ще й на ніч.

Наприкінці третього тижня Яма та Ратрі поговорили про це, снідаючи на кам'яній монастирській веранді.

• • •

Далі — у повній книжці «Володар Світла».  
[nashaknyga.com.ua](http://nashaknyga.com.ua)